

باز کاوی مدل سیستمی ارزش‌ها در تحلیل رفتار فردی در اربعین حسینی

دریافت: ۱۴۰۲/۲/۲۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۴/۱

عباس شفیعی^۱

چکیده

ارزش‌ها به‌عنوان خرده‌سیستم در سیستم رفتاری تلقی می‌شود که این مقاله درصدد تبیین آن بوده و در پاسخ به این سوال که مدل سیستمی ارزش‌ها در تحلیل رفتار فردی در اربعین حسینی چگونه است، تدوین شده است؛ روش این پژوهش توصیفی تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات به‌صورت اسنادی و کتابخانه‌ای با استفاده از ابزار فیش‌برداری و تحلیل یافته‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا و ناظر بر روش اجتهادی است؛ نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ارزش‌ها با عنایت به الگوی علمی روکیج می‌تواند خرده سیستمی در درون سیستم فردی رفتاری تلقی شود که درون‌داد آن ارزش‌های ابزاری (دنیایی)، فرایند آن، ارزش‌های هدف (آخرتی) و برون‌داد آن، ارزش‌های معطوف به رفتار است و بالطبع خود ارزش‌ها به‌عنوان عنصر درون‌دادی سیستم فردی رفتار بوده که با رفتار فردی در اربعین حسینی رابطه معناداری دارد. از این‌روست که به‌عنوان رهیافت این تحقیق می‌توان ادعا کرد که ارزش‌ها بر رفتار فردی در اربعین حسینی تأثیر دارند.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌ها، سیستم رفتاری فردی، اربعین حسینی، ارزش‌های ابزاری، ارزش‌های هدف.

۱. مقدمه

ارزش‌ها از جمله متغیرهای درونداد فردی رفتاری محسوب می‌شوند که هر فردی با خود به سازمان می‌آورد؛ ارزش‌های فردی نشئت گرفته از مقوله فرهنگی، بر ادراک افراد تاثیر گذاشته به گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد که ارزش‌ها، جهت حرکت معرفتی و نوع برداشت مفهومی افراد را تعیین می‌کنند و بالطبع ادراک افراد از پدیده‌ها و حوادث و مسائل می‌تواند بر نگرش آن‌ها تاثیر بگذارد و معرفت و بینش حاصل از آن، نگرش آنان را شکل دهد؛ البته این تعامل دوسویه بوده و می‌تواند منشأ رفتاری داشته باشد؛ در هر صورت، تعامل و هم‌پوشانی بین ارزش، ادراک و نگرش را نمی‌توان نادیده گرفت (Robbins&Judge, 2015) در این پژوهش، ارزش‌ها به‌طور عام و ارزش‌های حسینی به‌طور خاص به‌عنوان درونداد فردی رفتاری بررسی و رهیافت‌های اسلامی مرتبط با آن بررسی و یافته‌ها استخراج می‌شود؛ بدیهی است که ارتباط ارزش به‌عنوان عنصر دروندادی، با رفتار بهنجار و نابهنجار در سازمان و جامعه به‌عنوان عنصر برون‌دادی بررسی می‌شود.

۱-۱. بیان مسئله

ارزش‌ها به‌طور عام و ارزش‌های حسینی به‌طور خاص به‌عنوان متغیری مستقل در سیستم رفتاری فردی تلقی می‌شوند که به‌صورت ورودی برای این سیستم حائز اهمیت است؛ چراکه هر فردی با ورود به سازمان، ارزش‌های خود را به درون سیستم منتقل می‌سازد؛ بدیهی است که بررسی نقش ارزش‌های حسینی و تاثیر آن‌ها بر رفتار فردی در اربعین با توجه به الگوی علمی «روکیج» دغدغه مهمی بوده که مدیران و رهبران مذهبی در موب‌ها و هیئت‌ها یا در سازمان‌های دینی با آن مواجه‌اند؛ خلأ‌تئوریک در این پژوهش، جایگاه معرفتی ارزش‌ها و اهتمام به مطالعه در زمینه ارزش‌ها و تاثیر آن بر سیستم رفتاری فردی در اربعین حسینی را نشان می‌دهد؛ از این‌رو، می‌توان ادعا کرد که موضوع مزبور از جهات مختلفی نیازمند بررسی است؛ شاید مهم‌ترین دلیل پرداختن به آن، تبیین رابطه متقابل سیستم ارزش‌ها با سیستم فردی رفتاری در اربعین حسینی است؛ بدیهی

است که مدیران در سطح کلان جامعه و سطح خرد یعنی سازمان‌ها و هیئت‌های مذهبی به دنبال شناخت این رابطه و تاثیرگذاری و نیز تاثیرپذیری متغیرهای تحقیق بوده و با این شناخت می‌توانند تا حدودی به پیش‌بینی، تحلیل و کنترل رفتاری افراد زیرمجموعه خود در اربعین حسینی بپردازند و رفتار آنان را مدیریت کنند؛ از سوی دیگر، جایگاه پژوهش از منظر کاربردی نیز دغدغه دیگری برای مدیران جوامع و سازمان‌ها و بخش‌های صفی و ستادی آنهاست که ضرورت تبیین موضوع را منعکس می‌سازد؛ چراکه مدیران درصددند با شناسایی جایگاه کاربردی ارزش‌ها و تشخیص ارزش‌های ابزاری و ارزش‌های هدف به تغییر و هدایت و مدیریت رفتاری افراد زیرمجموعه خویش در اربعین حسینی دست یابند.

۱-۲. مبانی نظری پژوهش

در ادبیات تحقیق، بررسی برخی از مفاهیم مهم مرتبط، نظریه‌ها و پیشینه ضروری به نظر می‌رسد؛ از این‌رو، در این پژوهش مفاهیم مرتبط همچون مدل و الگو و نیز ارزش‌های حسینی حائز اهمیت است. گفته می‌شود که مراد از الگو یا مدل، نسخه کوچک شده یک شیء یا پدیده است که بیشترین شباهت‌ها و حتی خصوصیات یک پدیده را منعکس می‌کند؛ عده‌ای میان واژه «الگو»^۱ و «مدل»^۲ تمایز می‌گذارند ولی بسیاری بین «الگو» و «مدل» تفاوتی قائل نشده و این دو واژه را به جای هم به کار برده‌اند (گر جی، و برخورداری ۱۳۸۸: ۲۳) که در این نوشته الگو و مدل یکسان تلقی شده است؛ مدل‌ها از نظر «هیوو کلیور» (۱۹۸۲) به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: مدل‌های فیزیکی^۳ مدل‌های ذهنی^۴ و مدل‌های نمادین^۵ مدل‌های فیزیکی به مدل‌های تمثیلی مانند اسباب‌بازی‌ها و مدل‌های ترسیمی مانند نقشه یا طرح ترسیمی هواپیما تقسیم می‌شوند؛ مدل‌های ذهنی تصاویر ذهنی یا مفاهیمی است که آدمی در ذهن خود دارد مانند تصویر ذهنی ارتباطات و مدل‌های نمادین که معمولاً انتزاعی‌اند؛ به مدل‌های

1. Pattern
2. Model
3. physical modeles
4. mental modeles
5. symbolic modeles

کلامی مانند گفتار و نوشتار و مدل‌های ریاضی که شاخص آن‌ها فرمول‌های ریاضی است تقسیم می‌شوند؛ گفتنی است که افزون بر این تقسیم‌بندی، مدل‌ها بر حسب عملکردشان نیز به مدل‌های توصیفی^۱ پیش‌بینی‌کننده^۲ و هنجاری^۳ تقسیم می‌شوند؛ در مدل‌های توصیفی سعی بر این است که واقعه یا پدیده‌ای توصیف شود در حالی که در مدل‌های پیش‌بینی‌کننده پیش‌بینی مینا قرار گرفته مانند تجزیه و تحلیل‌های مربوط به نقطهٔ سربه‌سر و نمودارهای روش ارزیابی و بازنگری برنامه^۴ و آن دسته از مدل‌ها که کوشش می‌کنند نشان دهند برای تحقق خواسته‌ای چه باید کرد مانند برنامه‌ریزی خطی و محاسبه موجودی انبار، مدل‌های هنجاری نامیده می‌شوند. خاطر نشان می‌گردد که در مسائل اجتماعی مدل‌ها و الگوهای مفهومی کاربرد زیادی داشته و در مواردی چون توصیف، شرح و پیش‌بینی پدیده‌های اجتماعی کاربرد دارند (الوانی، ۱۳۷۸: ۱۱).

منظور از الگوی اسلامی، مدل مفهومی و انتزاعی است که بعد از تحلیل گفتمان در گزاره‌ها و گزاره‌پردازی حاصل می‌شود؛ در متون دینی واژه «الگو» دارای مفهومی عمیق، گسترده و ارزشی است که غالباً به‌عنوان سازه‌ای اجتماعی مطرح می‌شود؛ چراکه در آموزه‌های اسلامی به معنای سرمشقی نیکو برای پیروان است (احزاب، ۲۱) یکی دیگر از مفاهیم ارزش‌ها، ارزش‌های حسینی است؛ در یک تعبیر، این ارزش‌ها بیانگر اعتقادات اساسی^۵ است که حالت به‌خصوصی از رفتار یا حالت نهایی وجودی است که از نظر شخصی یا اجتماعی نسبت به حالت مخالف ارجحیت دارد و شامل یک عنصر قضاوتی است که دیدگاه فرد را درباره صحیح، خوب و مطلوب بودن مشخص می‌کند (Robbins&Judge, 2015: 145) در تعبیر دیگری، ارزش به مفهوم مطلوبیت چیزی است که این مطلوبیت، زندگی فردی یا جمعی انسان را بقا می‌بخشد، خواه حقیقی و خواه اعتباری باشد، با توجه به این مفهوم، ارزش‌ها اموری هستند که به اعتقاد و باور شخص برگشته و می‌توانند تداوم بخش زندگی آدمی باشند و در این حالت، ارزش‌ها ناظر به

1. descriptive
2. predictive
3. normative
4. pert
5. Basic Convictions

هست‌هاست (رهنمایی، ۱۳۸۳: ۴۱) از این‌رو، باورهایی همچون مبدا و معاد می‌توانند ارزش‌های محوری یا ارزش‌های هدف تلقی شوند. ارزش‌های حسینی^۱ به‌عنوان عنصر دروندادی سیستم فردی رفتاری یکی از مباحث مهم در چارچوب رفتار فردی است؛ بررسی پیشینه و مبانی نظری موضوع مزبور حاکی از ارتباط وثیق بین ارزش‌ها به‌ویژه ارزش‌های حسینی و رفتار است؛ از این‌رو، بررسی موضوع مزبور در ادبیات علمی و دینی حائز اهمیت است.

در دهه ۱۹۷۰ «گرت هافستد»^۲ مطالعه‌ای را در ۴۰ کشور برای تبیین تفاوت‌های ارزشی در فرهنگ‌های مختلف انجام داد؛ نتایج حاکی از این بود که افراد در پنج بُعد از ارزش‌های فرهنگ ملی متفاوت‌اند؛ این پنج بُعد عبارت‌اند از:

۱. فاصله قدرت^۳
۲. فردگرایی در مقابل جمع‌گرایی^۴
۳. مردسالاری در مقابل زن‌سالاری^۵
۴. اجتناب از عدم اطمینان^۶
۵. گرایش به بلندمدت در مقابل کوتاه مدت^۷ (Robbins&Judge:2015)

این مطالعه نشان داد که فرهنگ‌ها در ابعاد مختلف از نظر ارزشی با هم متفاوت‌اند؛ لذا، هر فرهنگی به تناسب ارزش‌های خود، شیوه مدیریتی خاص می‌طلبد و در رفتار و سبک رهبری و مدیریت، شیوه اثربخش رفتاری برای هر فرهنگی متفاوت خواهد بود؛ این مطالعه مبنای مطالعات بعدی گردید، گلوب در سال ۱۹۹۳ با استفاده از داده‌های ۸۲۵ سازمان در ۶۲ کشور، ۹ بُعد تفاوت‌های فرهنگی را معرفی کرد که مشتمل بر مواردی همچون جسارت، آینده‌نگری، تفاوت‌های جنسیتی، اجتناب از عدم اطمینان، فردگرایی

1. Cultural values
2. Geert Hofstede
3. Power Distance
4. Individualism Vs. Collectivism
5. Masculinity VS. Femininity
6. Uncertainty Avoidance
7. Long-term VS. Short-term orientation

در مقابل جمع‌گرایی، جمع‌گرایی درون‌گروهی، گرایش به عملکرد و انسانیت است (2015). Robbins&Judge) مقایسهٔ ابعاد «گلوب» و «هافستد» نشان می‌دهد که تیم گلوب تکمیل‌کننده و توسعه‌دهندهٔ کار هافستد بوده است چراکه علاوه بر تایید پنج بُعد مطالعه قبلی، ابعاد دیگری را مورد توجه قرار می‌دهد. این مطالعات نشان‌دهندهٔ تأثیر ارزش‌ها بر رفتار فردی است که بالطبع در فرهنگ حسینی تحلیل رفتار فردی نیروها به‌ویژه جوانان در اربعین حسینی قابل‌تامل بوده و می‌تواند برای مدیران، رهبران سازمان‌ها و هیئت‌های مذهبی قابل‌توجه باشد.

۱-۳. روش تحقیق

این تحقیق از نوع پژوهش نظری است که بر اساس نتیجهٔ بنیادی توسعه‌ای و بر اساس هدف و معناسازی کیفی است؛ استراتژی تحقیق بر اساس تحقیق مبنایی و به‌منظور بهره‌گیری از منابع بر اساس استفاده حداکثری از کتاب الهی و سنت مبتنی است.

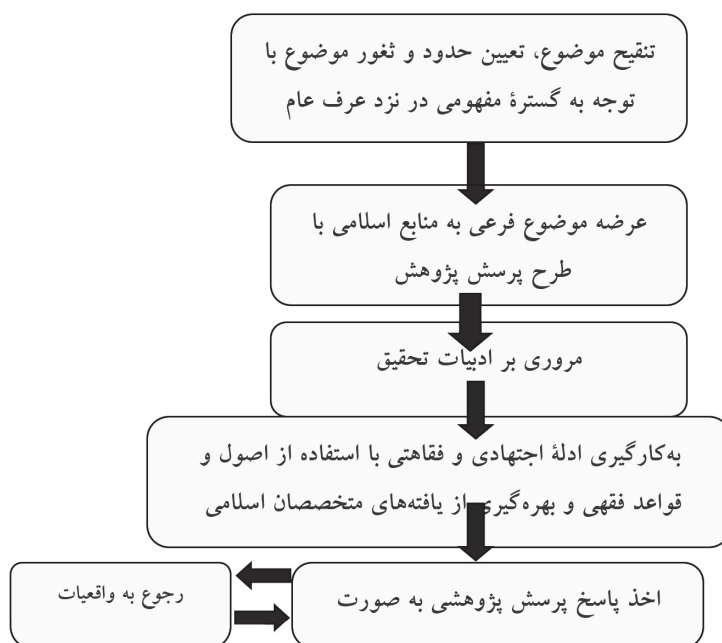
۱-۴. روش گردآوری اطلاعات

در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده می‌شود؛ بدین‌سان جمع‌آوری اطلاعات مربوطه از منابع اسلامی با مراجعه مستقیم و غیرمستقیم انجام می‌گیرد و داده‌ها استخراج می‌شود. همچنین گردآوری اطلاعات با فیش‌برداری از کتب و نوشته‌های اسلامی صورت می‌گیرد که پس از جمع‌آوری اطلاعات و طبقه‌بندی آن‌ها، برای هر موضوعی، متنی انتخاب و در تایید آن، متونی دیگر آورده می‌شود؛ بدین‌سان، فیش‌های متعددی از موضوع اصلی و موضوعات فرعی تحقیق آماده و طبقه‌بندی می‌شود.

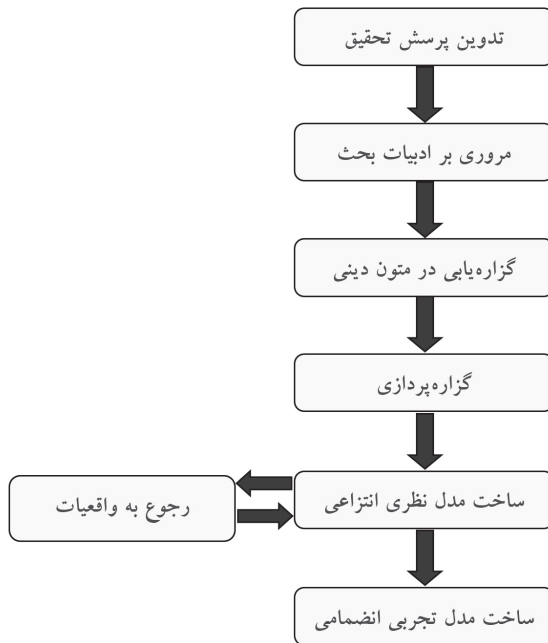
۱-۵. شیوهٔ تجزیه و تحلیل اطلاعات

تکنیک یا فن تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده روشی تحلیلی منطقی است؛ چراکه

برای تحلیل داده‌های به‌دست آمده از گزاره‌های دینی از روش اجتهادی که تحلیل متون اسلامی را در بردارد، بهره گرفته می‌شود. البته این روش می‌تواند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم با مراجعه به استنتاجات علمی متخصصان متون اسلامی صورت گیرد. روش اجتهادی در تعبیری می‌تواند مشتمل بر مراحل مختلفی باشد که در نمودار شماره ۱ (مراحل روش اجتهادی) به تصویر کشیده شده است (شفیعی، ۱۳۹۶: ۲۰).

شاید بتوان فرایند نظریه‌سازی را در این الگو در تقریری دیگر به صورت نمودار شماره ۲ (فرایند نظریه‌سازی) به تصویر کشید (بستان، ۱۳۹۲)

از این رو، با توجه به روش تحقیق در این پژوهش، فرضیه ارتباط بین ارزش‌های حسینی و رفتار فردی در اربعین حسینی معنادار می‌شود.

۲. تحلیل داده‌ها با ارائه الگوی سیستمی ارزش‌های حسینی در اربعین

اصولا ارزش‌ها در سطح عام و ارزش‌های حسینی در سطح خاص به‌عنوان یک خرده سیستم در درون سیستم فردی رفتاری با عنایت به الگوی «روکیج» مشتمل بر ارزش‌های ابزاری به‌عنوان ورودی و ارزش‌های هدف به‌عنوان فرایند و ارزش‌های معطوف به رفتار به‌عنوان خروجی از اهمیت زیادی برخوردارند.

۲-۱. ارزش‌های ابزاری

ارزش‌های ابزاری مشتمل بر ارزش‌های دنیوی است که در مضامین اسلامی مزرعه

آخرت محسوب می‌شود؛ چهارچوب کلی این ارزش‌ها با عنایت به چشم‌انداز ارزش‌های هدف و در مسیر نیل به آن‌ها ترسیم می‌شود؛ چراکه این نوع از ارزش‌ها، دنیوی و از جهت جایگاه در رتبه پایین‌تر و مقدمه وصول به ارزش‌های اخروی و نهایی است؛ «میلتون روکیچ» مقیاس ارزشی روکیچ را مطرح و به ارزش‌های هدف و ارزش‌های ابزاری اشاره کرده است (Robbins, 2005: 15) البته وی در طبقه‌بندی ارزش‌ها، مفاهیم ارزشی مادی را مورد توجه قرار می‌دهد و در بستر و منظومه فکری مادی‌گرایی طرح بحث کرده و از ارزش‌های الهی و معنوی غفلت کرده است؛ از این‌رو، طبقه‌بندی او به‌عنوان روش و متد قابل قبول بوده است؛ گرچه مصادیق و محتوای نرم‌افزاری مورد تاکید وی از منظر آموزه‌های دینی مردود است؛ چراکه ارزش‌های هدف در آموزه‌های اسلامی به ارزش‌های مرتبط با مفاهیم معنوی و آخرتی اشاره داشته و ارزش‌های دنیوی و مادی، ارزش‌های ابزاری اند؛ ارزش‌های هدف مانند عبودیت (بقره، ۲۱) احقاق حق و دفع باطل (نهج البلاغه، خ ۳۳) عدالت (همان، خ ۳) و دوری از ظلم (همان، خ ۱۷۶) همه از سنخ ارزش‌های معنوی اند و ارزش‌های دنیوی همچون امنیت، رفاه و آسایش دنیوی (مجلسی، ۱۴۰۵ق، ج ۴۰: ۳۲۷ و آمدی ج ۶: ۳۰) از سنخ ارزش‌های ابزاری اند که در آموزه‌های اسلامی بر آن‌ها تاکید می‌شود؛ از این‌رو، ارزش‌های ابزاری، ارزش‌هایی است که وسیله رسیدن به ارزش‌های هدف است؛ ارزش‌های ابزاری مانند سخت‌کوشی، آراستگی، شجاعت، صداقت، عقلانیت، وظیفه‌شناسی و مسئولیت‌پذیری در فرهنگ دینی مورد توجه است؛ بر اساس این آموزه‌ها دنیا ابزار رسیدن به اهداف معنوی است (کلینی ۱۴۰۷ق، ج ۱: ۲۵۲) در این رویکرد، دنیا جایی است که در آن گشایش و نعمت با فقر و تنگدستی، سلامت با بیماری، شادی با غم در هم آمیخته است و پدیده‌ها و ارزش‌های دنیوی می‌تواند آدمی را به سوی ارزش‌های معنوی سوق دهد (نهج البلاغه، خ ۹۰) با این منظر، دنیا و ارزش‌های آن به‌عنوان مقدمه (همان، خ ۲۸) گذرگاه (همان، خ ۱۹۴) نوعی پیش‌آمدگی و تمرین (همان، خ ۶۳، نامه ۵۵) و وسیله، ابزار و توشه آخرت (همان، خ ۴۵) منظور می‌شود؛ امیر مؤمنان علیه السلام با توجه به این رویکرد، دنیا و ارزش‌های ابزاری آن را فرصتی برای خودسازی، عبادت و کسب فضیلت‌ها و ارزش‌های اساسی یا ارزش‌های هدف برمی‌شمارد (همان، خ ۱۱۴) و

در فرهنگ حسینی ارزش‌های دنیوی ارزش‌های ابزاری است که خود را در واقعه عاشورا با هنرنمایی یاران و اصحاب حضرت نشان داد و بالطبع در رفتار فردی دوستداران مکتب حسینی در اربعین تاثیرگذار خواهد بود.

۲-۲. ارزش‌های هدف

ارزش‌های هدف به حالت نهایی مطلوب اشاره دارد؛ ارزش‌های نهایی که هر فرد تمایل دارد در طول زندگی بدان دست یابد مانند قرب الهی برای یک موحد یا به کمال رسیدن یا عدالت یا آزادی و بندگی خداوند و خوشبختی و حیات طیبه؛ ارزش‌های هدف شامل ارزش‌های مطلوب نهایی است که هدف از آفرینش انسانی است و بر این اساس، ارزش‌های مادی نمی‌تواند در دالان استراتژیک الهی، ارزش‌های هدف تلقی شود؛ برای مثال الهی شدن و رسیدن به انسان کامل و نیل به عبودیت در فرهنگ حسینی به‌عنوان ارزش‌های هدف تلقی شده است؛ همچنان که این نکته مهم از آموزه‌های اسلامی استنباط می‌گردد، خداوند ارزش نهایی وجود آدمی را در خصوص فلسفه خلقت انسانی در عبودیت و عبادت قرار داده و هدف از خلقت را در پرستش به تصویر کشیده و می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (الذاریات، ۵۶)؛ من جن و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند (و از این راه تکامل یابند و به من نزدیک شوند). این مقوله در واقعه عاشورا در گفتار و کردار امام حسین (علیه السلام) و یارانش بروز یافته و در رفتار فردی در اربعین حسینی حائز اهمیت است؛ در فرهنگ حسینی برگرفته از فرهنگ اسلامی، ارزش‌های حول مبدأ و معاد به‌عنوان ارزش‌های اساسی مطرح‌اند؛ انسان موحدی همچون امام حسین (علیه السلام) از سویی به مبدأ اصلی یعنی خداوند و از طرف دیگر به مقصد نهایی یعنی معاد ایمان دارد و توأم با این دو عنصر ارزشی، تقوای الهی در سیره نظری و عملی حضرت مشهود است. در گزارش قرآن مشاهده می‌شود که راه‌های برون‌رفت از مسائل و مشکلات با تمسک به این ارزش‌ها برای انسان‌های موحد ظاهر می‌گردد؛ چنان که در گزارش قرآن آمده است «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا» (طلاق، ۳)؛ «کسی که به خدا و روز آخرت ایمان داشته و تقوا پیشه کند، خدا راه برون‌رفت از

مشکلات را بروی می‌گشاید.» ارزش‌های محوری مبدا و معاد به قدری حائز اهمیت است که در گفتار امیر المؤمنین علی (علیه السلام) باور و التزام به آن‌ها و یادآوری قیامت و بازگشت به خدا باعث حاکمیت بر خویش و دارای کارکردی کاربردی و عملیاتی در فرایند زندگی شمرده می‌شود؛ آنجا که می‌فرماید: «وَلَنْ تَحْكَمَ ذَلِكَ مِنْ نَفْسِكَ حَتَّى تُكْتَبَرَ هُمُومَكَ بِذِكْرِ الْمَعَادِ إِلَى رَبِّكَ» (نهج البلاغه، نامه ۵۳)؛ «هرگز حاکم بر خویشتن نخواهی بود، جز اینکه فراوان به یاد قیامت و بازگشت به سوی پروردگار باشی.» همچنان که مشاهده می‌شود اعتقاد به این ارزش‌های محوری می‌تواند التزام انسان موحدی همچون امام حسین (علیه السلام) و شیفتگان مکتبش را به ارزش‌های دیگر تضمین نموده و بالطبع در اربعین حسینی در رفتار فردی دوستداران حسینی بروز یابد؛ امام علی (علیه السلام) به‌عنوان یکی از رهبران ارزشی، ارزش معاد را اساس ارزش‌های دیگر در سیره خود قلمداد می‌کند؛ آنجا که می‌فرماید: «وَاللَّهِ لَأَنْ أُبَيَّتْ عَلَيَّ حَسَكِ السَّعْدَانِ مُسَهَّدًا، أَوْ أُجِرَّ فِي الْأَغْلَالِ مُصَفَّدًا، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَلْقَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ظَالِمًا لِبَعْضِ الْعِبَادِ، وَغَاصِبًا لِشَيْءٍ مِنَ الْحُطَامِ» (نهج البلاغه، خ ۲۲۴)؛ سوگند به خدا اگر شب را روی خارهای سعدان بیدار به‌سر ببرم یا در غل‌ها و زنجیرها بسته و کشیده شوم، برایم محبوب‌تر است از اینکه در روز قیامت [و با اعتقاد به معاد] خدا و رسولش را ملاقات کنم که به بعضی از بندگان ستم کرده و چیزی از اموال دنیا را غصب نموده باشم. در این فراز دیده می‌شود که ستم و غصب نکردن، ارزش‌هایی است که باور به مبدا و معاد، محور آن‌ها محسوب شده است؛ حضرت در ادامه خطبه به فقر برادرش عقیل اشاره کرده و قضیه مطالبه وی از بیت المال و سوزاندن دست برادر و ناله کردن وی را ذکر و بیان می‌کند که: «هان ای عقیل از آهن تفتیده‌ای که انسانی آن را به‌صورت بازپچه سرخ کرده می‌نالی؛ اما مرا به سوی آتشی می‌کشانی که خداوند جبار با شعله خشم و غضبش آن را برافروخته است، تو از این رنج می‌نالی و من از آتش سوزان نالان نشوم؟ (همان) از این‌رو، ارزش‌های اساسی همچون مبدا و معاد می‌تواند محور تمامی ارزش‌های دیگر تلقی گردد و بالطبع سنخ ارزش در رفتار فردی شیفتگان حسینی در اربعین متأثر از باور به معاد است؛ ناگفته نماند که اگر ارزش را به مفهوم مطلوبیت چیزی بدانیم که این مطلوبیت، زندگی فردی یا جمعی انسان را بقا می‌بخشد، خواه

حقیقی و خواه اعتباری باشد، در این صورت، ارزش‌ها اموری هستند که به اعتقاد و باور شخص برمی‌گردند و می‌توانند تداوم‌بخش زندگی آدمی باشند.

در این حالت، ارزش‌ها ناظر به هست‌هاست؛ با توجه به این مفهوم از ارزش، باورهایی همچون مبدأ و معاد می‌تواند ارزش‌های محوری باشند؛ در تعبیر دیگری از ارزش‌ها، مفهومی از مقایسه و ترجیح یک الگوی رفتاری یا وضع خاصی از زندگی نسبت به الگو و وضع خاص دیگر در نظر گرفته می‌شود؛ بدین ترتیب، یک نظام ارزشی در برگیرنده بنیاد پابرجایی از باورهاست که الگوهای ویژه‌ای از رفتار یا اوضاع مشخصی از زندگی را حائز اهمیت می‌شمارد (رهنمایی، ۱۳۸۳: ۲۵). البته ارزش‌ها دارای سلسله مراتب‌اند؛ بدین معنا که برخی از ارزش‌ها در مراتب بعدی از اهمیت‌اند؛ حضرت علی (علیه السلام) با اعتقاد به مبدأ و معاد به عنوان ارزش محوری، حکومت و مدیریت بر مردم را بی ارزش تلقی کرده، مگر اینکه در پرتو آن، ارزش‌های دیگری احیا یا استمرار یابد؛ ابن عباس می‌گوید در «ذی قار» بر امیر مؤمنان (علیه السلام) وارد شدم، آن حضرت مشغول پینه زدن کفش خود بود، چون مراد دید گفتم: قیمت این کفش چند است؟ گفتم بهایی ندارد، فرمود: «وَاللَّهِ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ إِمْرَتِكُمْ إِلَّا أَنْ أَقِيمَ حَقًّا أَوْ أَدْفَعَ بَاطِلًا» (نهج البلاغه، خ ۳۳)؛ به خدا سوگند این کفش نزد من محبوب‌تر است از حکومت و مدیریت بر شما، مگر اینکه حقی را بر پا دارم یا باطلی را دفع کنم.

از این‌رو، دیده می‌شود که در آموزه‌های اسلامی ضمن توجه ویژه به برخی ارزش‌ها، با عنوان اصول اعتقادی بنیان‌های ریشه‌ای باورهای فردی مطرح می‌شود. برای مثال اصولی مانند توحید، نبوت، معاد و ... از اصول ارزشی اعتقادی است که هر مسلمانی به آن‌ها توجه می‌کند و به عنوان ارزش‌های محوری مد نظر است؛ این اصول ارزشی در تکون ارزش‌های فردی در اربعین حسینی تاثیر می‌گذارد و به آن‌ها در رفتار فردی جهت می‌دهد؛ از سوی دیگر ارزشی شدن یک کار یا عمل و رفتار از منظر دینی در صورتی تحقق می‌یابد که با رضایت و انگیزه الهی توأم گردد. بدین‌سان اگر تمامی مقدمات یک عمل فراهم شود و آدمی بتواند با انگیزه الهی و به قصد رسیدن به قرب الهی آن را انجام دهد، در این صورت کار او ارزش اخلاقی دارد؛ در غیر این صورت از حد نصاب ارزش

بر خوردار نیست (مصباح یزدی، ۱۳۷۷: ۱۶۲) قابل توجه اینکه رفتار امام حسین (علیه السلام) در واقعه عاشورا توأم با انگیزه الهی بوده است و این مهم در رفتار حسینی ریشه قرآنی دارد؛ در گزارش قرآن ارزش‌مداری عمل و رفتار با انگیزه الهی و رضایت خدا سنجیده می‌شود؛ چراکه خداوند برای رفتار فردی، گروهی و اجتماعی انسان‌ها در دایره ارزش‌های توحیدی و حرکت بر مدار توحید، رضایت الهی و انگیزه الهی را محور قرار داده و بر آن پافشاری و تاکید می‌کند؛ چنان‌که خداوند محور ارزش‌مداری رفتارها و اعمال را در داشتن انگیزه الهی خلاصه می‌کند؛ خداوند از پیامبرش حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) می‌خواهد که مردم را فقط به یک چیز یعنی انگیزه الهی (کار فقط برای مدیر ازلی و ابدی) توصیه کند چنان‌که می‌فرماید: «قُلْ إِنَّمَا أَعْطُكُمْ بِوَجْهِ اللَّهِ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفَرْدِي» (سبا، ۴۶)؛ بگو به امت، من به یک سخن شما را پند می‌دهم و آن سخن این است که شما خالص برای خدا دو نفر دو نفر با هم (در امور اجتماعی و سازمانی) یا هر یک تنها (در امور فردی) قیام کنید. [انگیزه الهی داشته باشید.]

دانشمندان علوم اسلامی در تفسیر این آیه شریفه، سخنانی مشابه دارند که انگیزه الهی داشتن در کار، از آن‌ها مستفاد می‌شود؛ مفسر بزرگ شیعی علامه طباطبایی «ان تقوموا لله» را به «حرکت و قیام به خاطر خدا» تعبیر کرده است (طباطبایی، ۱۳۶۴، ج ۱۶: ۳۸۸). طبرسی نیز در تفسیر آن بیان می‌کند که: «معنای قیام ایستادن بر روی پاها نیست بلکه مراد از قیام، قصد اصلاح کردن و رفتن به سوی آن است» (طبرسی، ۱۴۰۸ ق).

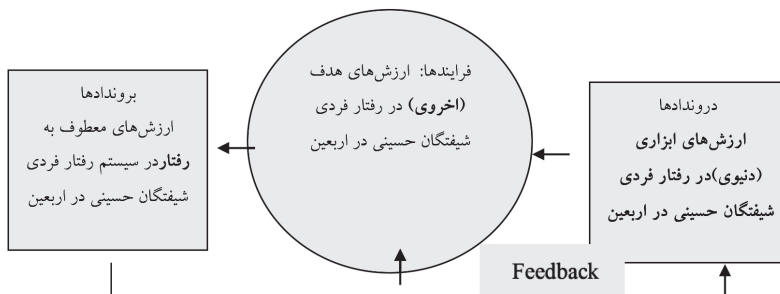
امام خمینی (ره) در تفسیر آیه فوق‌الذکر می‌فرماید: «اجتماعی و انفرادی قیام لله بکنید انفرادی برای وصول به معرفت الله، اجتماعی برای وصول به مقاصد الله» (خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۸: ۱۲۶). بررسی سخنان علمای اهل سنت نیز گویای همین مفهوم است؛ از بیان ابن کثیر در کتاب تفسیر خود و سیوطی در الدر المنثور و فخر رازی در تفسیر کبیر نیز استفاده می‌شود که منظور از قیام لله داشتن انگیزه الهی در کارهاست اعم از این‌که فعالیت‌ها اجتماعی یا انفرادی باشند (ر. ک فخر رازی، ج ۲: ۲۱).

از این‌رو، ارزش‌های هدف در دایره مفاهیم دینی دارای لایه‌های معنوی است و به‌طور

کلی آرامش و حیات معنوی و دستیابی به ارزش‌های حیات اخروی، ارزش‌های هدف تلقی می‌شوند.

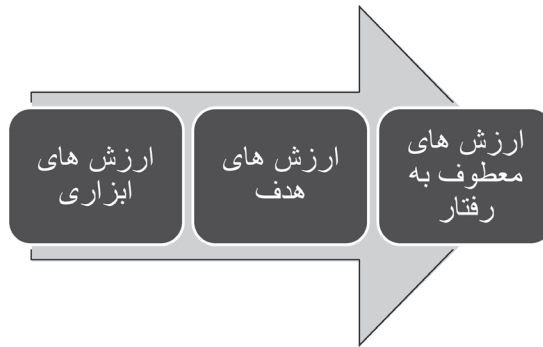
منظور از ارزش‌های معطوف به هدف ارزش‌هایی هستند که در تعامل ارزش‌های ابزاری و ارزش‌های هدفمند با این رویکرد، بر اساس مدل روکیچ، ارزش‌های معطوف به رفتار نیروهای عاشق مکتب حسینی در اربعین حاصل بده و بستان ارزش‌های ابزاری و ارزش‌های هدف است.

نمودار شماره ۳ (الگوی سیستمی ارزش‌ها) الگوی سیستمی ارزش‌ها را در رفتار فردی دوستداران حسینی در اربعین نشان می‌دهد:

۲-۳. بازخوردهای رفتاری

همچنان‌که مشاهده می‌شود ارزش‌های دنیوی در فرهنگ حسینی در رفتار فردی در اربعین حسینی جنبهٔ مقدماتی و ابزاری برای نیل به ارزش‌های معنوی و الهی آنان دارد؛ لذا ارزش‌های معنوی و الهی، ارزش‌های هدف محسوب شده که در نهایت به رفتار بهنجار معطوف می‌شود؛ در نمودار شماره ۴ (ارتباط ارزش‌های هدف با ارزش‌های ابزاری) این ارتباط دیده می‌شود:

۳. دستاوردها، نتایج و پیشنهادها

از مطالب پیش گفته استفاده می‌شود که ارزش‌ها به‌ویژه ارزش‌های حسینی در سیستم رفتار فردی عاشقان و دوستداران مکتب حسینی در اربعین تاثیر فراوانی دارد؛ چراکه ارزش‌ها بنیان درک ما از نگرش و انگیزه افراد را شکل داده و تصورات ما را تحت تاثیر قرار می‌دهند؛ افراد با بعضی تصورات از بایدها و نبایدها مواجه‌اند، این تصورات بر مبنای ارزش‌های فردی و فرهنگی استوار بوده و پیامدهای رفتاری را به دنبال دارد (Robbins&Judge, 2015) افزون بر این، ارزش‌ها بر نگرش‌های افراد تاثیر می‌گذارند؛ با تغییر در نگرش ممکن است در رفتار شما نیز تغییر ایجاد شود و در این حالت از تلاش زیاد در مسیر بهبود عملکرد پرهیز کنید (Ibid)؛ ولی در آینه ارزش‌های دینی، اگر عمل و کار خود را مبتنی بر رضایت الهی بدانید و ارزش انگیزه الهی را پذیرفته باشید، نگرستان، نگرش الهی خواهد شد و از میزان تلاش خود برای بهبود عملکرد نمی‌کاهید؛ نمونه دیگر از تاثیر ارزش‌ها بر رفتار را می‌توان در تعارض رفتاری ناشی از تعارض ارزش‌ها یافت؛ ارزش‌ها را معمولا در قالب یک نظام ارزشی قابل قبول برای هر جامعه یا سازمان یا افراد به تصویر می‌کشند و معمولا ارزش‌های هر فرد با فرد دیگر و ارزش‌های هر گروه با گروه دیگر متفاوت‌اند؛ نظام ارزشی یک کارمند با همکار او یا ارزش‌های یک مدیر با مدیر دیگر یا ارزش‌های حسابدار با نظام ارزشی مدیر متفاوت است؛ ولی افراد داخل یک حرفه معمولا ارزش‌های مشابهی دارند. معمولا تفاوت ارزش‌های فردی موجب تعارض می‌شود؛ سازمان‌ها درصددند نظام ارزشی سازمان به صورت یکسان در بین کارکنان واحدها پذیرفته شود تا انرژی سازمان صرف

تضاد بین واحدها نشود (قلی‌پور، ۱۳۸۶: ۱۰۶). در فرهنگ حسینی ارزش‌های مشترک را بین افراد در اربعین می‌توان مشاهده کرد و همین امر باعث همدلی می‌شود و از تعارضات رفتاری می‌کاهد؛ افزون بر این، تفاوت‌های فردی و تنوع فرهنگی نیروها که ممکن است بسستر تعارض ارزشی ایجاد کند نیز می‌تواند منشأ تعارضات فردی گردد؛ ممکن است تفاوت در جنسیت یا نژاد و یا سابقه کار یا مذهب موجب بروز تضادها و تعارضات شوند؛ در اندیشه دینی و فرهنگ حسینی تنها معیار و شاخص ارزش‌گذاری، میزان تقوای نظری و عملی (حجرات، ۱۳) و به تعبیر دیگر وجدان و تقوای کاری در عرصه‌های رفتاری است؛ از مطالب پیش‌گفته فهمیده می‌شود که تفاوت در ارزش‌های فردی و فرهنگی، تعارض رفتاری را در پی خواهد داشت؛ اکنون سؤال این است که چگونه می‌توان این تعارض رفتاری را مدیریت کرد؟ پاسخ ما این است که اگر مدیران عالی در سطح کلان (جامعه) و در سطح خرد (سازمان‌های مذهبی و هیئت‌ها) حول محور ارزش‌های هدف و اصلی در دالان استراتژیک اهداف حرکت کنند و منابع انسانی را با تفکری استراتژیک به سوی اهداف الهی و معنوی سوق دهند و تمرکز خود را از ارزش‌های فرعی برداشته، به ارزش‌های اصلی عطف توجه کنند و نیروهای مردمی را با صرف نظر از ارزش‌های واحدی و فردی به ارزش‌های محوری الهی معطوف دارند، در این صورت است که تعارض‌های فردی، سازمانی و اجتماعی کمتر می‌شود و مدیریت عالی، انرژی خود را صرف حل مسائل اصلی خواهد کرد. بدیهی است که ارزش‌های هدف می‌تواند رفتار بهنجار نیروها را در جامعه و سازمان ایجاد و از رفتارهای انحرافی جلوگیری کند؛ یکی دیگر از برون‌دادهای ارزش به‌ویژه ارزش‌های حسینی در جامعه و سازمان‌ها و هیئت‌های دینی در بعد رفتاری ایجاد رضایت رفتار بهنجار شهروندی است که خود را در رفتار فردی شیفتگان مکتب حسینی در اربعین نشان می‌دهد.

از این‌رو، ارزش‌ها به‌طور عام و ارزش‌های حسینی و فردی به‌طور خاص به‌عنوان عنصری دروندادی در سیستم فردی رفتاری شیفتگان مکتب حسینی در اربعین تلقی شده که مشتمل بر ارزش‌های ابزاری، ارزش‌های هدف و ارزش‌های معطوف به رفتار بوده که در نهایت در نگرش‌ها و رفتارهای بهنجار آنان تاثیرگذار است؛ چراکه ارزش‌ها بنیان درک ما

از نگرش و انگیزه افراد را شکل داده و تصورات ما را تحت تاثیر قرار می‌دهند؛ افراد با بعضی تصورات از بایدها و نبایدها مواجه‌اند و زندگی می‌کنند؛ این تصورات بر مبنای ارزش‌های فردی استوار بوده و پیامدهای رفتاری را به دنبال دارد؛ در اندیشه دینی و فرهنگ حسینی تنها معیار و شاخص ارزش‌گذاری، میزان تقوای نظری و عملی و به تعبیر دیگر وجدان و تقوای کاری در عرصه‌های رفتاری، سازمانی و اجتماعی است؛ با این تصور، میان ارزش‌ها به‌طور عام و ارزش‌های حسینی به‌طور خاص از سویی و سیستم فردی رفتاری از سوی دیگر رابطه مستقیم وجود دارد.

با توجه به اهمیت مقوله ارزش‌ها به‌ویژه ارزش‌های محوری می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه کرد:

۱. مدیران و رهبران سازمان‌ها و هیئت‌های مذهبی در اربعین با تمسک به ارزش‌های محوری به‌ویژه خدامحوری می‌توانند منابع انسانی را در این مسیر هدایت و این استراتژی را به منابع انسانی القا کنند و به‌عنوان راهبرد اصلی حرکت رهبران و کارکنان سازمان فرهنگ سازی نمایند؛

۲. این نوع از معنویت ارزش محور در رفتار فردی شیفتگان مکتب حسینی در اربعین باید مبتنی بر اصولی همچون عشق به هم‌نوع، یافتن معنا در زندگی، تفکر سیستمی و کل‌نگر، احساس تقدس در انجام همه امور، آگاهی و شکرگزاری بابت موهبت‌های زندگی فردی و سازمانی، اجازه انجام تمرین‌های معنوی، جلسات بازبینی اقدامات به لحاظ معنوی و غیره باشد. خاطر نشان می‌شود که نیروها با اعتقاد و التزام به این استراتژی، خدامحوری را سرلوحه خود قرار داده و نتایج روحی، کاری و عملکردی مثبت زیادی برایشان به ارمغان آورده می‌شود.

۳. با التزام به استراتژی «کار فقط برای مدیر ازلی و ابدی» مدیران، رهبران و نیروهای هیئت‌ها، تفکر استراتژیک داشته و رویکردی راهبردی خواهند داشت؛

۴. مدیران و نیروها برای دور زدن مدیران مافوق تلاش نخواهند کرد؛

۵. مدیران و نیروها در انجام امور استرس ندارند و از آرامش روحی برخوردار خواهند شد؛
۶. نیروها از تحسین و تمجید مدیران خوشحال نشده و از ناراحتی و عتاب آنان در صورت انجام درست کارها، دچار بیماری‌های روحی و روانی نمی‌شوند؛
۷. مدیران و نیروهای سازمان‌های دینی به دلیل عشق به امام حسین (علیه السلام) با انتصاب به پستی، خوشحال نمی‌شوند و با عزل دچار ناراحتی و استرس نمی‌شوند.

منابع و مآخذ

- قرآن.
- نهج البلاغه.
- آمدی، عبدالواحد. (۱۳۳۷). *غررالحکم و دررالکلم*. تهران: محمدعلی انصاری قمی.
- الوانی، سیدمهدی. (۱۳۷۸). *مدیریت عمومی*. تهران: نشرنی.
- خمینی، سیدروح‌الله. (۱۳۸۵). *صحیفه امام*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام.
- رهنمایی، احمد. (۱۳۸۳). *درآمدی بر مبانی ارزش‌ها*. قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- شفیعی، عباس. (۱۳۹۳). «هوش معنوی و تاثیر آن در سلامت روانی منابع انسانی سازمان». *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*. سال ۸، شماره ۱۴. صص: ۱۵۳-۱۷۹.
- _____ (۱۳۹۶). *درآمدی بر رفتار سازمانی (سطح تحلیل فردی)*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۶۴). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۴۰۸ق). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار المعرفه.
- فخر رازی. (بی تا). *التفسیر الکبیر*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- قلی‌پور، آرین. (۱۳۸۶). *مدیریت رفتار سازمانی*. تهران: سمت.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۲ق). *اصول کافی*. تهران: اهل‌البيت.
- گرجی، ابراهیم؛ برخوردار، سجاد. (۱۳۸۸). *مبانی روش تحقیق در علوم اجتماعی*. تهران: ثالث.
- مصباح‌یزدی، محمد تقی. (۱۳۷۷). *فلسفه اخلاق*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۵ق). *بحار الانوار*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

منابع انگلیسی

- Robbins p Stephen & Judge .T im (2015) *organizational behavior* prentice hall in new jersey
- Robbins p Stephen (2005) *essentials of organizational behavior* prentice hall in new jersey seventh edition.